

УДК 94(477.73) «18»:351.776+351.853

ГУБСЬКА Т. М.

м. Миколаїв

РОДОВІ УСИПАЛЬНИЦІ МИКОЛАЇВСЬКОГО ХРИСТИЯНСЬКОГО ЦВИНТАРЯ: ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ

У статті вперше в краєзнавчій літературі розглядаються проблеми некрополістики відносно родових усипальниць.

Ключові слова: цвинтар, усипальниці, некрополістика, біографістика, просопографія, охорона пам'яток культури

Постановка проблеми. В історичній науці некрополістика займає одне з останніх місць серед багатьох допоміжних історичних дисциплін, хоча література по цій тематиці нараховує тисячі назв [1]. Люди, які досліджують старовинні цвинтарі називають себе «некрополістами» та «некрополезнавцями» хоча само по собі слово «некрополь» перекладається з давньогрецької мови як «мертве місто» (від «*nehtos*»-мертвий, та «*polis*»-місто). Як будь-яка наука, яка проходить період становлення та розвитку, некрополістика має багато суперечливих моментів та запитань. Слід нагадати, що місця поховань у слов'янських народів доби християнства мали різні назви, серед яких більш розповсюдженими були «могилиники», «погости», «цвинтарі», «некрополі». Останній термін, згідно існуючій класифікації, означає «поховання видатних людей». Існує й те поняття «пантеон», його можна віднести до вищої ознаки статусу похованих.

Некрополістика досліджує в комплексі всі без винятку поховальні пам'ятки від доісторичних часів до сьогодення. Ті фахівці, які працювали своєю чергу над пам'ятками некрополів без сумніву згодні з тим, що «некрополь» як об'єкт дослідження-одне з найкрасномовніших свідчень історії тієї чи іншої місцевості, населеного пункту, країни» [2].

Некрополістика застосовує багато спеціальних термінів, які стосуються особливостей поховального обряду: «склеп», «усипальниця», «могила», «стела», «надгробок», «каплиця», тощо.

Виклад основного матеріалу. В нашій статті ми розглянемо один з типів поховань, а саме – «усипальниці», побудовані на старому християнському цвинтарі. Хронологічно вони існували з кінця XVIII ст. до 1917 р. [3, с. 12–

15]. Сам цвинтар існував з 1790 року, останні поховання датуються (офіційно) 1971 роком, але насправді вони продовжувались до початку 1980-х років [4].

В словнику некрополітичних термінів слово «усипальниця» трактується як склеп для поховання членів одного роду або сім'ї, або видатного діяча. Прикладами можуть бути Вестмінстерське абатство з похованнями англійських королів та видатних осіб Великобританії; королі Франції чотирьох династій спочивають в абатстві Сен-Дені; московські митрополити та патріархи знайшли свій останній притулок в Успенському соборі Кремля [5], а відомі українські діячі залишились в землі Личаківського та Лук'янівського цвинтарів [6, с. 28–30; 158–168]. Чудові твори мистецтва ще можна побачити над могилами видатних людей. Це перш за все мармурові янголи, різьблені прикраси з білого, чорного, кольорового каменів, часто можна побачити фігури самих похованих з різних матеріалів. Але, на жаль, більшість творів мистецтва на цвинтарях стають здобиччю грабіжників та вандалів. І коли пам'ятник зникає разом з епітафією, людина потрапляє в історичне небуття. Часто вживають термін «зникле поховання», і це не можна сприймати в науковому розумінні: усі, кого колись поховали, знаходяться в своїх могилах, за винятком дійсно знищених цвинтарів. Зникають ознаки поховань.

На старому цвинтарі м. Миколаєва на сьогодні збереглись поодинокі мармурові скульптури: 20 екземплярів, з яких більшість – фігури янголів, інші – людей. За спогадами громадян міста, ще в 60-ті роки XX ст. на цвинтарі можна було побачити більше 300 таких пам'ятників. На сьогодні ще зберігаються мар-

мурові та лабрадоритові пам'ятники (чорного, білого, рожевого кольору, іноді – різнобарвні). Під ними поховані заможні мешканці міста зі своїми родинами. Нам вдалося прослідкувати цікавий факт: як і місто живих, цвинтарі мають спільну рису відносно соціального статусу похованих. Найбільш цікаві родові поховання – усипальниці знайдені біля церкви, які в композиційному плані є центром старої частини цвинтаря. Перш за все, це представники військової еліти (адмірала, генерали, капітани 1 рангу); тут можна побачити пам'ятники над могилами надворних, статських та таємних радників, почесних громадян, заможного купецтва, представників релігійної та культурної еліти. Уся центральна частина цвинтаря – рядки усипальниць I пол. XIX – поч. XX ст. Виходячи з тексту епітафій в одному склепі («sklep» – «підвалля» – польск.) знаходилось від 5–7 до 12 померлих. При цьому новонароджені малята згадувались не завжди. Розташування померлих залежало від їхнього соціального статусу, та від можливостей родини. Самі склепи будували заздалегідь; родичі померлих, орієнтуючись на свої кошти, вибирали місце поховання, а вже потім замовляли пам'ятники. Для видатних людей склепи робили окремо, на замовлення. Прикладом може бути знайдений в 2012 р. склеп, оздоблений мармуром, з залишками залізних гаків від панікадил; загальна площа склепу складає 24 м², знайдені 12 мармурових ніш із залишками похованих. Ця усипальниця безіменна (тривають дослідження).

Дослідження склепів Миколаївського цвинтаря дозволили виявити одно – та двоповерхові склепи. Одноповерхові – їх більшість – уявляють або звичайну кімнату, в якій труни встановлювали просто на підлогу; є випадки знаходження полиць та «отмінків», тобто поглиблень в стінах. Якщо грошей не вистачало на такі будівельні засоби, то померлих встановлювали в трунах один на одного, тобто найдавніших похованням в цьому випадку можна вважати найнижче. Переповненість склепів можна пояснити бажанням родичів померлих створити родову усипальню, сконцентрувати свій рід в одному місці, зібрати усіх рідних разом. Це, по-перше, мало суто психологічний сенс, а по-друге, дозволяло економити гроші, адже витрати на побудову склепу

сягали чималих грошей: від 60 (найбідніші, невеликі за площею, без полиць та отмінків) до 300 карбованців; на пам'ятник витрачали окремо. Знайдено документи згідно з якими лише за місце в елітному секторі перед церквою треба було сплатити 300 карбованців.

Як приклад, наведемо кошторис на виготовлення склепу для померлого в серпні 1885 року лейтенанта Тягіна (мовою оригіналу):

«Копка и уборка земли 10 руб.
камня 336 шт. 23р. 52 к.
камня 187 шт. 28р. 05к.
извести 3р. 90к.
12 железных крючков 1р. 44к
2 воза воды 50к.
2 воза песку 1р.
Каменщикам 16р.

Итого 83 р. 71 к. [7]

А ось будівництво для пані Васил'євої обійшлося значно дорожче: більш 200 карбованців витратили за каміння (430 шт.), використали 3 возів піску та 18 залізних гачків; ще 2 карб. 10 коп. – на 3 візка бутового каменю. Судячи по кошторису, склеп будували просторим, не на одне покоління.

Перед святом Пасхи заможні громадяни міста замовляли в поховальних конторах різні послуги відносно наведення ладу в місцях похованнях. Так очистка мармурового пам'ятника від бруду з урахуванням процесу розбору та збирання його коштувало 4 карб., якщо треба було, відремонтувати плиту на могилі з пам'ятником, то останній (він тримався на залізних штирях) розбирали, підправляли плиту, пам'ятник збирали та встановлювали. Це коштувало 7 карб. В 1886 р. працівники цвинтаря відремонтували кам'яну каплицю родини Язикових на замовлення рідних. Витратили 40 карб.; на фарбування, цементування, вибілення стін.

Щодо каплиць на Миколаївському цвинтарі. На сьогодні можна побачити 5 каплиць на похованнями. Дві мають прізвища – це родини Аркасів та Каразіних, 3 каплиці втратили прізвища через руйнації. Одна каплиця (Аркаси) – з мармуру, 2 – кам'яні, 1 – з цегли та каменю.

Дуже цікаві документи про формування родових усипальниць родичами померлих. При цьому основними діями останніх були перепоховання з невеликих склепів до більш просторих. Так, 21 березня 1900 р. вдова куп-

ця Олена Лук'янівна Євтіфєєва висловила прохання принести до родинного склепу тіла її чоловіка та чотирьох дітей. Справа це була серйозна: людина подавала прохання на ім'я військового губернатора міста з довідкою відносно причини смерті померлих та заключенням міського лікаря. В цьому випадку перепоховання дозволяли за умовами ретельного медичного нагляду під час самого процесу перепоховання.

На декілька років раніше, в квітні 1891 р. вдова статського радника Марфа Пантелеймонівна Зайченко побудувала новий родинний склеп і вирішила не лише перенести туди тіла чоловіка і доньки, а й залишити місце для себе. І таких випадків дуже багато.

Великий обсяг інформації та наочне вивчення об'єктів дозволили нам зробити схему формування родових поховань на конкретних прізвищах.

«Батьки – діти»: протоієрей Іоан Станіславський, його дружина та діти, протоієрей Д. Стоянов з дружиною та 2 синами; пастор І. Долл з дружиною та донькою.

«Батько – син» протоієрей І. Зубов з сином – штабс – капітаном П. Зубовим; генерал – майор М. Каландс з сином.

«Брати» лейтенант Казнаков з братом Михайлом; брати Прокоф'єви.

«Подружжя» – більшість поховань цвинтаря, як приклад – Соковніни, віце-адмірал Семістранов М., контр-адмірал В. Волосов усі з дружинами.

«Родичі» міський голова Ф. Кроун та його зять, капітан 1 рангу О. Полісадов.

(«Покоління») найменша частина поховань (дід – батько – син).

Цю схему можна вважати умовною тим паче, що є досить цікаві поховання: (військовий прокурор А. Косяков похований зі своєю першою дружиною).

Є випадки, коли родова усипальниця в повному розумінні слова збиралась по одному померлому. Приклад – склеп родини Стоянових. Дмитро Георгійович Стоянов (1868–1918 рр.) після закінчення Одеської духовної семінарії розпочав пастирську службу в церкві Св. Преображення с. Вавіловка Вісунського округу Херсонського повіту. Тут в його родині народився перший син, Дмитро, який помер в 1894р. у віці 3 років, і був похований на сіль-

ському цвинтарі. Через деякий час подружжя Стоянових перевели до с. Слободзея Тіраспольського повіту, де помер їх другий син (1897 р.), Костянтин. Його поховали біля церкви. Через рік о. Дмитро з дружиною переїхав до нового місця служіння – м. Миколаїв. 30 травня 1899 року він поховав свою доужину і продовжував служити у Всіхсвятській церкві до квітня 1913 р. Поховавши дружину (склеп з пам'ятником збереглися перед церковною огорожею), о. Дмитро займався релігійними та громадськими справами, але вирішив об'єднати своїх рідних померлих в одному місці. З цією метою він перевіз та перепоховав своїх синів біля їхньої матері, а в 1918 р. спочив сам [9].

І родова усипальниця Жеребцових ліворуч від церкви теж сформувалася поступово: син Михайло пішов з життя у віці 22 років в 1883 р.; його батька, Матвія Івановича поховали в 1894 р., а мати, Катерина Іванівна в 1914 р.

За такими ж принципами з'являлись на цвинтарі поховання Пантусових, родин Буксгевден, Донських, Єланських, а також Шарлаїмонових, Рюмініх, Борковських, Плетеньових.

Історія миколаївських родин через пам'ятки миколаївського некрополя знайшла місце на сторінках праць краєзнавців: Березовської Т. В. [10], Дешко Л. О. [11], Гаврилова І. В. та Пономарьової О. В. [12].

За радянські часи поховання людей здійснювались в окремих могилах, часто родичі ховали поруч, поєднуючи в одній огорожі.

Висновки. Традиція родинних поховань поступово зникла. Цінність родових усипальниць в тому, що вони – жива інформація про рід, діяльність людей, їх життя на фоні часу, це своєрідний ланцюг родин. Генеалогія, біографістика, просопографія – усі ці допоміжні історичні дисципліни знаходяться в тісному контакті з некрополістикою, і це питання заслуговує на окрему тему [13]. Збереження, взяття під охорону та вивчення родинних поховань – не лише цікава, а й дуже корисна справа як для краєзнавчої, так і для загальноісторичної науки.

Список використаних джерел

1. Рыхляков В. Н. Избранная библиография отечественной некрополистики. Справочник генеалого. — Т. 2. — Выпуск 1. — М.: «Вирд», 2003. — С. 45.
2. Войцехівська І., Дмитрієнко М. // Спеціальні історичні дисципліни: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. — К.: Либідь, 2008. — С. 384—390.

3. Губская Т. Н. Город мраморных ангелов / Т. Н. Губская. — Николаев : издательство Ирины Гудым, 2012. — 384 с.
4. Губская Т. Н. Погребения священнослужителей на Николаевском некрополе // Матеріали ІV обласної краєзнавчої конференції «Історія. Археологія. Етнографія. Нові дослідження». — Миколаїв : Атол, 2002. — С. 156—157.
5. Сто великих некрополей. — М. : «Вече», 2004. — 480 с.
6. Некрополи України. — К., 1999. — 287 с.
7. Державний архів Миколаївської області (далі — ДАМО). — Ф. 216, оп. 1, спр. 1981, арк. 109.
8. ДАМО. — Ф. 216, оп. 1, спр. 219, арк. 199.
9. Губская Т. Н. Соль земли священнослужители и храмы Николаевщины / Т. Н. Губская. — Николаев : издательство Ирины Гудым, 2013. — С. 178.
10. Березовська Т. В. Родовид роду Аркасів. — Миколаїв, 2007 — 110 с.
11. Дешко Л. О. Каразинська каплиця. — К. : Вид. Андрощук П. С., 2009. — 84 с.
12. Гаврилов И., Понамарева Е. Павел Леонидович Орешников - известный журналист, друг С. Есенина // Краєзнавчий альманах. — 2013. — № 1. — С. 73—80.
13. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії сучасної України / В. С. Чишко. — К. : БМТ, 1996. — 240 с.

ГУБСКАЯ Т. Н.
Mykolaiv

**РОДОВЫЕ УСЫПАЛЬНИЦЫ НИКОЛАЕВСКОГО ХРИСТИАНСКОГО КЛАДБИЩА:
ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ И СОХРАНЕНИЯ**

В статье впервые в краеведческой литературе рассматриваются проблемы некрополистики относительно родовых усыпальниц.

Ключевые слова: кладбище, усыпальницы, некрополистика, биографистика, просопографии, охрана памятников культуры

GUBSKA T.
Mykolaiv

**BURIAL VAULTS IN THE OLD CHRISTIAN CEMETERY IN MYKOLAIV:
PROBLEMS OF RESEARCH AND SAFEKEEPING**

The article examines the question of importance of the burial vaults in the old Christian cemetery in Mykolaiv for the first time in regional literature. This type of burial is a part of a system, which studies the local history and history of our country.

Key words: cemetery, burial vaults, necropolis studies, biography studies, prosopography, preservation of cultural conserves.

Стаття надійшла до редколегії 01. 03. 2014

UDK 351.856.2(477.73)»1930»

GORBUROV YEVGENY, GORBUROV KIRILL
Mykolaiv, Ukraine

**THE HISTORY OF THE SHOCK
WORKING DAY BADGE**

The article reveals the story of rewarding Comrade Brodsky, Nikshveypprom shock worker, with a special badge on October 1, 1930.

It describes his participation in the labor and social activity of the factory collective, establishes his biographical data unknown before.

Key words: badge, shock worker, factory, competition, workshop.

Factory, plant, agricultural industry shock workers* appeared in USSR national economic complex in the 20–30s of the twentieth century. The word is associated with the expression «shock work», that is a work with every effort exerting, oriented on exceeding the established work quotas and terms of product manufacturing and output, mining operations, production of technical equipment items, saving usage of materials, raw materials and means of production,

electricity, etc.

There were also such common expressions as «shock brigade», «shock working day». Shock-worker movement was an important means of ideological influence. The names of shock workers that achieved the most impressive results were widely propagated among the employees of corresponding branches of production, agriculture, etc., used as an example to follow. There were the miners Alexei Stakhanov, Nikita Izotov,

* Shock worker – a worker showing high labor productivity.